

Gråhval *Eschrichtius robustus* – en overset dansk art

Ole Bennike¹

Gråhvalen er en af Jordens største skabninger, den bliver op til 15,3 meter lang og kan opnå en vægt på 38 tons. Arten har formentlig tidligere optrådt i danske farvande, men alligevel er den ikke omtalt i bøger om danske pattedyr. Den er for eksempel ikke nævnt i det autoritative værk Dansk Pattedyratlas (Baagøe & Jensen 2007) ligesom den ikke nævnes i bogen Danmarks pattedyr: fra Istid til Nutid (Aaris-Sørensen 2016).

Gråhvalen er på flere måder en bemærkelsesværdig art. Det er den eneste hvalart, der lever nær kysten af bundlevende smådyr. Det er den eneste hvalart, der i nyere tid er blevet udryddet fra et helt ocean, nemlig Atlanterhavet. Gråhval har endvidere rekorden for vandringer blandt pattedyr. Og så er det er den eneste hval, hvor slægtsnavnet er opkaldt efter en dansker.

Gråhvalens videnskabelige navn er *Eschrichtius robustus* (Lilljeborg 1861). Slægtsnavnet *Eschrichtius* har den fået til minde om den danske fysiolog, anatom, læge og zoolog Daniel Frederik Eschricht. Eschricht skrev en række afhandlinger om hvaler og hans hvalsamling findes i dag på Statens Naturhistoriske Museum.

Gråhval blev beskrevet videnskabeligt i 1861 af den svenske zoolog Wilhelm

Lilljeborg, på grundlag af skeletrester, der blev fundet på øen Gräsö i Østersøen. Gräsö er en ca. 30 km lang og 6 km bred ø nord for Stockholm. Omkring 1845 blev der fundet en halehvirvel af hvalskelettet, knoglen blev opbevaret i den lokale kirke og de lokale folk mente, at det måtte være en knogle af en jätte. I 1859 blev de øvrige rester af skelettet udgravet.

Lilljeborg mente ikke, at arten tidligere var beskrevet, og han gav den navnet *Balænoptera robusta*, og placerede den dermed i finhvalslægten. Det var den engelske zoolog John Gray, der i 1864 omplacerede den til sin egen slægt, som han opkaldte efter Eschricht, der var død året før. Gray opstillede slægten på grundlag af materialet fra Sverige og knogler fra England. Gråhvalen blev længe henregnet til sin egen bardehvalsfamilie, men de nyeste DNA-studier betyder, at den er 'vendt hjem' til finhvalerne.

I mange år har der været uenighed om, hvorvidt gråhvalens videnskabelige navn skulle være *Eschrichtius gibbosus*. Artsnavnet *gibbosus* blev foreslået af den tyske dyrlæge og naturhistoriker Johann Polycarp Erxleben allerede i 1777. I 1950'erne satte Miller og Kellogg (1955) fra Smithsonian Institution i Washington D.C. imidlertid spørgsmålstegn ved, om det dyr som Erx-

leben havde navngivet var en gråhval. De mente, at gråhvalens videnskabelige navn skulle være *Eschrichtius glaucus*. Artsnavnet *glaucus* stammer fra den amerikanske palæontolog Edward Drinker Cope, der havde anvendt navnet for gråhvalen i Stillehavet (Cope 1868). Senere blev det klart, at gråhvalen i Stillehavet er den samme art, der tidligere levede i Atlanterhavet. Hvorom alting er, så har navnet *Eschrichtius robustus* været i brug i mere end 70 år, så det har vundet hævd i dag.

Gråhval er den eneste nulevende art i slægten *Eschrichtius*. Men fra Italien og Japan er der beskrevet flere uddøde slægter af gråhval (Bisconti 2008; Tsai 2020). Resterne af de uddøde arter er fundet i øvre Miocæne og Pliocæne lag.

LEVEVIS

Gråhvaler opholder sig mest på lavt vand, hvor de lever af bundlevende krebsdyr (især tanglopper), bløddyr og børsteorme, og de har en helt speciel teknik når de fouragerer. De svømmer hen over havbunden og laver render i havbunden; renderne er 1 til 3 meter lange og 50 til 100 centimeter brede. Samtidig danner de undertryk med tungen hvorved de kan suge smådyr op fra bunden. Selv dyr der sidder 20–30 cm nede i sedimentet kan blive suget op. Det materiale de får suget op i munden, bliver siet gennem barderne der er 5 til 25 centimeter lange. Gråhvalen kan dog også fouragere på det åbne hav hvor den æder fisk og invertebrater.

UDSEENDE

Gråhvalens udseende er meget karakteristisk. Dyrrets hud er grå med gråvide pletter, der er områder hvor der sidder rurer eller hvallus. En gråhval kan svømme rundt med flere hundrede kg rurer og hvallus. Disse smådyr giver hvalen et spraglet udseende. Gråhvaler har ingen rygfinne, i

Summary

The grey whale *Eschrichtius robustus* – an overlooked Danish species

There are no records of the grey whale *Eschrichtius robustus* from Denmark. However, there are two finds of the species from the Baltic Sea and many finds from the North Sea region. Based on these finds it is concluded that the grey whale probably occurred in Danish waters until it was exterminated in the Atlantic Ocean about 300 years ago.

Keywords: Grey whale, gray whale, *Eschrichtius robustus*, Denmark

¹ Danmarks og Grønlands Geologiske Undersøgelse, Øster Voldgade 10, 1350 København K, E-mail: obe@geus.dk

stedet er der en lille pukkel. I munden har den omkring 300 barder. Gråhval er en af de mest populære whale-watching hvalarter, fordi den ofte svømmer hen til både med turister, der endog kan være så heldige, at hvalen kommer tæt nok på at de kan klappe den. Hvalerne kommer ofte hen og kigger på bådene, de holder hovedet højt løftet i lodret position. Hvalens øjne er ca. 2 m fra spidsen af kæberne, og for at holde øjnene oven vande må de slå hurtigt med halefinnen.

UDBREDELSE OG TRÆK

Gråhvalen lever i dag kun i den nordlige del af Stillehavet (Fig. 1), men fund af skaller af krebsdyret *Cryptolepas rhachianecti* i Ecuador tyder på, at gråhval tidligere har levet så langt sydpå som ved Ækvator. *Cryptolepas rhachianecti* er en langhals, der lever i huden på gråhvaler. Som nævnt

ovenfor har gråhval tidligere levet i Atlanterhavet, og skaller af dette krebsdyr er også fundet i Holland. Genetiske analyser har vist, at den tidligere bestand af gråhval i Atlanterhavet og bestanden i Stillehavet tilhører samme art.

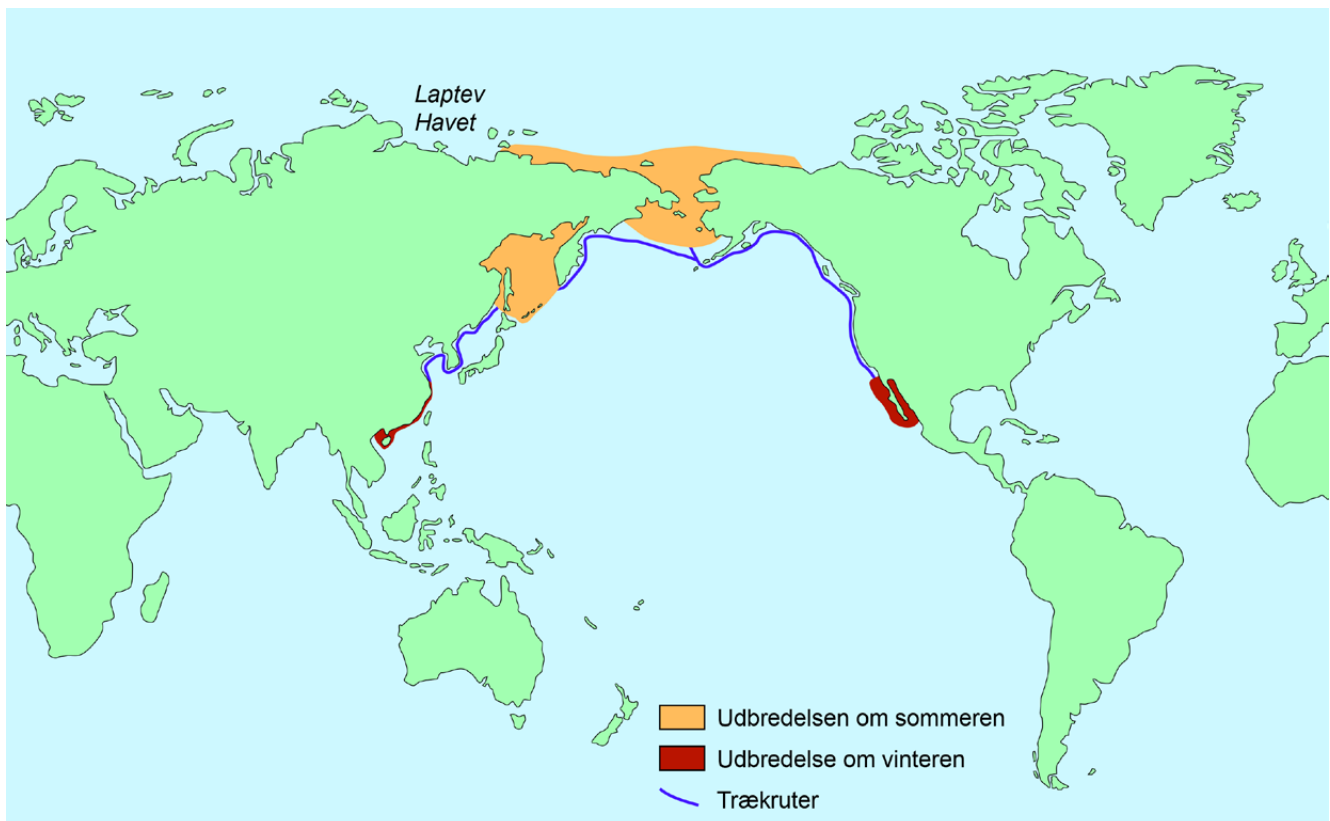
I Stillehavet gik bestanden af gråhval kraftigt tilbage på grund af hvalfangst, og på et tidspunkt var der kun omkring 2000 dyr tilbage. I 1946 blev den Internationale Hvalfangst Komité nedsat, og i 1947 blev gråhval fredet, på det tidspunkt kunne det alligevel ikke længere betale sig at drive fangst på arten. Siden er bestanden kommet på fode og i 2016 blev bestanden opgjort til 26.960 dyr, det højeste antal nogensinde. Den seneste vurdering af bestanden stammer fra vinteren 2019/2020 hvor det blev vurderet, at bestanden var på 20.580 dyr. I sommeren 2019 blev der fundet usædvanligt mange døde stran-

dede gråhvaler, så disse tal afspejler uden tvivl en reel nedgang. Arten anses dog under alle omstændigheder ikke længere som truet, og i dag forsøger indianere fra Makah stammen ved vestkysten af USA at få lov til at fange et lille antal hvaler.

Der findes to bestande af gråhvaler i Stillehavet, en østlig og en vestlige bestand. Den østlige bestand tilbringer sommeren i Beringshavet og Chutkihavet, hvor de æder sig tykke. Efter fire måneder begynder rejsen sydpå, til vinterkvarteret ved Californien og Mexico, især Baja California, hvor ungerne bliver født. I vinterkvarteret faster

Figur 1. Gråhvalens nuværende udbredelse.

The modern-day geographical range of the grey whale. Orange: Summer range, red: winter range, blue lines: migration routes.

hvalerne, og de kan miste en tredjedel af vægten i løbet af vinteren.

I mange år antog man, at dyrene i den vestlige bestand tilbringer sommeren ved Sakhalin øen og Kamchatka halvøen i den østlige del af Rusland og vinteren ved Kina, men mærkninger med satellit-sendere og foto-identifikation har vist, at mange af hvalerne i den vestlige bestand overvintrer ved Mexico. En gråhvalhun forsynet med satellitsender svømmede 22.511 kilometer på 172 dage. Det er rekord for pattedyr. Den vestlige bestand af gråhvaler er meget lille og således i stor fare for at uddø. Dog er det rapporteret, at bestanden gik frem fra ca. 115 dyr i 2004 til ca. 174 dyr i 2015. Så måske er der håb om, at den vestlige bestand klarer sig. I vinterkvarteret parrer hvalerne sig, og efter en drægtighedsperiode på et år bliver ungen født, atter i vinterkvarteret. Ungen er 4,5 m lang ved fødslen og den holder sammen med moderen i ca. et år.

Genetiske analyser tyder på, at der tidligere var udveksling mellem bestandene i Stillehavet og Atlanterhavet, måske i tidlig Holocæn tid og i sidste mellemistid, hvor klimaet var noget varmere end i dag, og hvor

havisen i Polhavet var mindre udbredt end i dag. Da gråhval lever i kystnære områder, har den været et forholdsvist let bytte for hvalfangere, og det var måske hvalfangere, der udryddede arten i Atlanterhavet for omkring 300 år siden. Gråhval er den eneste hvalart der er blevet udryddet fra et helt ocean.

NYLIGE FUND I ATLANTEN

Højt overraskende blev der den 8. maj 2010 observeret en gråhval ved kysten af Israel og 22 dage senere blev det samme individ set nær Barcelona i Spanien. Og i 2013 opholdt en gråhval sig ved kysten af Namibia i godt to måneder. DNA-analyser af dette individ tyder på, at det stammede fra den vestlige bestand af gråhval. Senest i 2021 har der igen optrådt en gråhval i Middelhavet, den blev set ved kysterne af Marokko, Italien, Frankrig og Spanien.

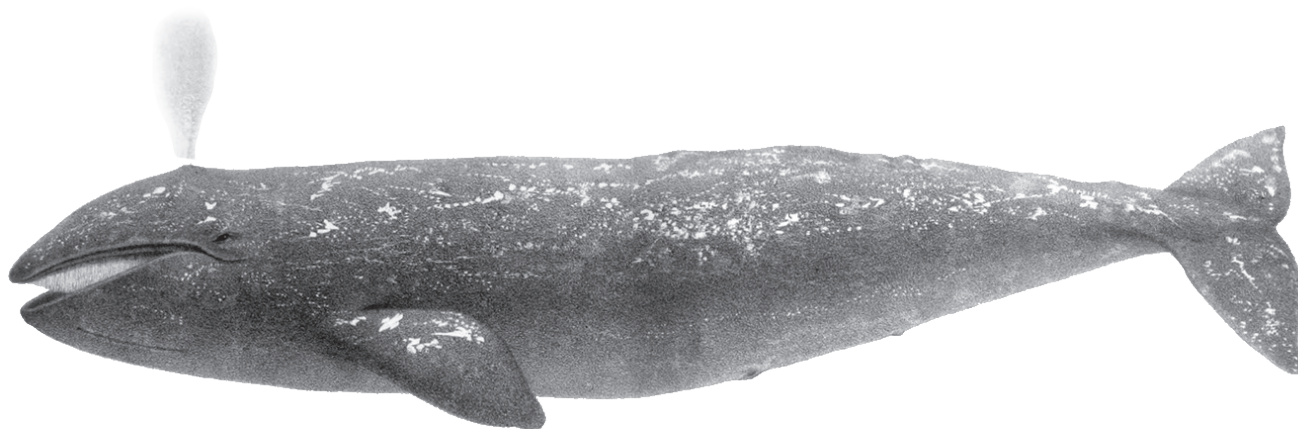
Disse fund har naturligvis givet anledning til mange spekulationer. Hvilken rute har hvalerne fulgt? Er de svømmet igennem Nordvestpassagen nord om Amerika? Eller gennem Nordøstpassagen nord om Rusland? Eller kan de, eller i det mindste individet fra Namibia, være svømmet syd

om Amerika? Og betyder disse fund mon at arten er ved at vende tilbage til Atlanterhavet?

I 2013 blev der observeret en gråhval i Laptev Havet nord for Rusland. Det er ikke usædvanligt at se gråhvaler langs kysten af nordøst-Rusland, men det er første gang en gråhval er set så langt mod vest. Observationen kunne måske tyde på, at de dyr der er set i Atlanterhavet i de senere årtier er svømmet nord om Rusland.

GRÅHVAL I DANMARK?

Da Lilljeborg først omtalte skelettet af gråhvalen fra Gräsö nord for Stockholm foreslog han, at hvalen var kommet til Østersøen nordfra, fra Hvidehavet eller Ishavet, men i sin afhandling fra 1861 er han dog også åben for, at den kan være svømmet ind i Østersøen fra Nordsøen. I dag har vi et langt bedre kendskab til Østersøens historie end på Lilljeborgs tid, og det er godt gjort, at Østersøen ikke har haft forbindelse nordud efter sidste istid. Hvalen må således være svømmet ind i Østersøen fra Nordsøen, enten gennem Storebælt, Lillebælt eller Øresund.

Figur 2: Gråhval, *Eschrichtius robustus*. Charles Melville Scammon's 1874. Illustration fra Wikipedia.

Den 12. november 1709 strandede en 13 m lang bardehval ved Ystad i Skåne. Ud fra beskrivelsen var det sandsynligvis en gråhval. Vi ved ikke, hvad der skete med hvalen, men i januar 2010 fik en fisker en overarm af en gråhval i sit trawl ud for Ystad – knoglen stammer antagelig fra hvalen, der strandede i 1709. Denne hval må ligeledes være svømmet ind i Østersøen gennem de danske stræder (Kinze 2011).

I den hollandske del af Nordsøen er knogler af pattedyr hyppige, og tusindvis af knogler er fisket op. Der er både tale om både landpattedyr og havpattedyr, og omkring 30 af dem er bestemt til gråhval. En stor del af fundene er blevet daterede med kulstof-14-metoden (Bryant 1995; Alter et al. 2015; Garrison et al. 2018; van der Plicht & Kuitems 2022). Heraf har en del knogler givet 'gamle' aldre. Flere af dem har givet såkaldte 'non-finite' aldre på mere end 45.000 til 50.000 år, mens nogle af dem har givet aldre på mellem ca. 39.000 og 43.000 år før nu. De sidste dateringer er tæt ved grænsen for kulstof-14-datering, og de er derfor tvivlsomme. Disse fund repræsenterer formentlig dyr fra sidste mellemistid eller den ældste del af sidste istid, hvor Nordsøen var dækket af havet. I givet fald svarer det til aldre mellem ca. 130.000 og måske 60.000 år før nu. De fleste af de daterede fund fra hollandsk farvand er daterede til mindre end 10.000 år før nu, og de stammer således fra tiden efter sidste istid.

Knogler af gråhval er også fundet i England, Belgien og vest-Norge (Hufthammer et al. 2018), og desuden findes en skriftlige kilder fra Island, hvor der beskrives en hval som være gråhval; den blev kaldt sandlöja (Mead & Mitchell (1984). På basis af disse fund og kilden kan der ikke være tvivl om, at arten også har færdedes i den danske del af Nordsøen. Derfor bør gråhval regnes med til den danske fauna, i det mindste til den forhistoriske fauna.

De yngste daterede knoglefund fra Nordvesteuropa er omkring 300 år gamle. Det

svenske fund fra 1800-tallet er dateret til ca. 4550 kalender år før nu, og det stammer således fra den fase i Østersøens historie vi kalder Littorina havet. Det norske fund er dateret til ca. 1800 år før nu.

Rester af gråhval er også fundet i Middelhavet, og det er foreslået at arten tidligere yngede i Middelhavet. Langs østkysten af USA var arten udbredt helt fra New York i nord til Florida i syd. Enkelte af fundene herfra stammer fra sidste istid.

Endvidere er knogler af gråhval rapporteret fra Taiwan, fra Japan og fra Californien. Resterne fra Japan er formentlig af Pliocæn alder og dermed de ældst kendte rester af slægten gråhval.

CITERET LITTERATUR

- Aaris-Sørensen K (2016) Danmarks pattedyr: fra Istid til Nutid. Statens Naturhistoriske Museum, København.
- Alter SE, Meyer M, Post K, Czechowski P, Gravlund P et al. (2015) Climate impacts on transoceanic dispersal and habitat in gray whales from the Pleistocene to 2100. *Molecular ecology* 24: 1510-1522.
- Baagøe HJ & Jensen TS (red, 2007) Dansk pattedyratlas. Gyldendal, København.
- Bisconti M (2008) Morphology and phylogenetic relationships of a new eschrichtiid genus (Cetacea: Mysticeti) from the Early Pliocene of northern Italy. *Zoological Journal of the Linnean Society* 153: 161-186.
- Bryant PJ (1995) Dating remains of gray whales from the eastern North Atlantic. *Journal of Mammalogy* 76: 857-861.
- Cope ED (1868) Description of *Ixacanthus coelospondylus*, *Balaenoptera pusilla*, *Agaphelus gibbosus*, and *Agaphelus glacus*. *Proceedings of the Academy of Natural Sciences of Philadelphia* 20: 159-160.
- Garrison EG, Morgan GS, McGrath K, Speller C & Cherkinsky A (2019) Recent dating of extinct Atlantic gray whale fossils, (*Eschrichtius robustus*), Georgia Bight and Florida, western Atlantic Ocean. *PeerJ* 7: e6381
- Hufthammer AK, Arntsen L, Kitchener AC & Buckley M (2018) Grey whale (*Eschrichtius robustus*) in Norwegian waters 2000 years ago. *Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology* 495: 42-47.
- Kinze CC (2011) Der letzte Grauwal in der Ostsee. *Meer und Museum* 23: 180-182.
- Lilljeborg W (1861) Öfversigt af de inom Skandinavien (Sverige och Norrige) anträffade Hvalartade Däggdjur (Cetacea). *Upsala Universitets Årsskrift* 1861: 80 pp.
- Mead JG & Mitchell ED (1984) Atlantic gray whales. I: Jones ML, Swartz SL & Leatherwood S (red) *The gray whale, Eschrichtius robustus*. Academic Press, Orlando, pp 33-53.
- Miller GS & Kellogg R (1955) List of North American Recent Mammals. *Bulletin of the United States National Museum* 205: 954 pp.
- Tsai C-H, Collaret A & Bosselaers M (2020) A Pliocene gray whale (*Eschrichtius* sp.) from the eastern North Atlantic. *Rivista Italiana di Paleontologia e Stratigrafia* 126: 189-196.
- van der Plicht J & Kuitems M (2022) Fossil bones from the North Sea: Radiocarbon and stable isotope ($^{13}\text{C}/^{15}\text{N}$) data. *Radiocarbon*, <http://DOI:10.1017/RDC.2022.9>